

Poglavlje 3

Obrazovanjem do demokratije i ljudskih prava

1. Tri dimenzije obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava u centar pažnje stavlja ono što bi učenici trebali biti sposobni da čine, umjesto onoga što bi nastavnici trebali da ih nauče. Tri osnovna načela koja upravljaju tim na učenike i rezultate usmjerenim pristupom može se najbolje ilustrovati primjerom.

- Sloboda mišljenja i izražavanja osnovni je uslov demokratske participacije, te predstavlja osnovno građansko i političko pravo. Kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava učenici poznaju, razumiju i uvažavaju pravo na slobodno mišljenje i izražavanje i znaju na koji je način zaštićeno njihovim državnim ustavom. To je kognitivna dimenzija učenja (znanje, koncepti i razumijevanje).
- Učenici uče kako da koriste to osnovno ljudsko pravo. Upravo zbog toga što je aktivna primjena tog prava prijeko potrebna za učestvovanje u demokratskoj zajednici, učenici se takođe ohrabruju da razmisle o svojim gledištima i budu sposobni da ih izraze na razne načine, uključujući i sposobnost javnog iznošenja mišljenja (dimenzija učenja usmjerena na sticanje vještina).
- Kako bi primijenili svoje pravo na slobodno izražavanje, učenicima je potrebna hrabrost da iznose svoja gledišta čak i kada se nadju u situaciji gdje im je većina suprotstavljena. Pritom uvažavaju tuđa mišljenja u duhu tolerancije i ličnog poštovanja. Ukoliko se razilaženja u stavovima i polemika ograniče na sama sporna pitanja i izbjegava personalizovanje razlika u mišljenju, sukobi se mogu riješiti na nenasilan način (dimenzija razumijevanja utemeljena na razvoju stavova i vrijednosti).

Postavke ovog primjera mogu se generalizovati, ne samo u smislu osposobljavanja učenika za primjenu bilo kojeg drugog ljudskog prava na isti način, već i na učenje i obrazovanje upšteno. Da bi imalo važnost i da bi omogućavalo sticanje novih sposobnosti, učenje se mora razviti u tim trima dimenzijama koje se uzajamno podržavaju – znanje, koncepti i razumijevanje; vještine; te stavovi i vrijednosti. Već su nekoliko decenija nastavnici i vaspitno-obrazovni radnici usaglašeni oko takvog koncepta učenja.

Ako je to način na koji učenici uče, šta moraju nastavnici obrazovanja za demokratiju i ljudska prava da učine da bi obezbijedili odgovarajuće mogućnosti učenja? Ukratko, odgovor je sljedeći.

U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, cilj je podržati učenike da postanu mladi građani koji:

- poznaju svoja ljudska prava i shvataju uslove od kojih ona zavise (učenje „o” demokratiji i ljudskim pravima);
- doživljavaju školu kao mikro-društvo koje uvažava slobode i jednakost svojih učenika, u okviru kojeg uče kako ostvariti svoja i poštovati tuđa ljudska prava (učenje „kroz” demokratiju i ljudska prava);
- kompetentni su zato i samouvjereni u ostvarivanju svojih ljudskih prava s razvijenim osjećajem odgovornosti prema drugima i svojim zajednicama (učenje „za” demokratiju i ljudska prava).

1.1 Kognitivna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje „o” demokratiji i ljudskim pravima

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava na srednjoškolskom nivou uvodi učenje o ključnim dokumentima kao što su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (Deklaracija) i Evropska konvencija o ljudskim pravima (Konvencija). Da sažmemo gore navedeni primjer, učenici moraju znati da svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, kao i na slobodan pristup informacijama putem necenzuriranih medija, s izuzecima mogućim samo iz dobrih razloga i u ograničenim okolnostima (član 10 Konvencije). Državni ustav i pravno okruženje treba da odražavaju i štite standarde ljudskih prava kako bi ih učenici iz te perspektive mogli usvajati. Na taj način mogu shvatiti koliko je bitno, čak presudno, već samo to jedno pravo za ostvarivanje demokratije.

Neophodno je isto tako da učenici razumiju član 14. Konvencije, koji obrađuje ključno načelo jednakosti i nediskriminacije: žene i muškarci, bogati i siromašni, mladi i stari, državljani i emigranti – svi mi jednako posjedujemo ista prava. Ostvarivanje tih prava proces je koji se stalno razvija i jedan je od prioriteta demokratskih sistema upravljanja utemeljenih na ljudskim pravima.

Konačno, učenici moraju razumjeti zašto slobode zahtijevaju zakonski okvir i sa sobom nose određene odgovornosti (Deklaracija, član 29.). Sloboda izražavanja građanima dozvoljava promovisanje svojih interesa u pluralističkom društvu, i u takvom kompetitivnom okruženju, uvijek će postojati dobitnici i gubitnici. Ustav, pravila i zakoni moraju uspostaviti okvir koji će ograničavati privilegije moćnih i štitiiti slabe – bez ozakonjavanja razlika. No, pravila ne mogu pokriti svaki problem, stoga članovi zajednice moraju dijeliti stav uzajamne odgovornosti.

Ljudska prava su zakonski okvir, koji je istovremeno i normativan. To od učenika zahtijeva da prepoznaju do kog su nivoa načela ljudskih prava istinski ostvarena unutar njihovih zajednica, kao i društva u cjelini.

Evropska konvencija o ljudskim pravima (4.11.1950)

Član 10.

Sloboda izražavanja

(1) Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvata slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvolu za rad televizijskih, radijskih ili kinematografskih djelatnosti.

(2) Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvata dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudske vlasti.

Član 14.

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji biće osigurano bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10.12.1948.)

Član 29.

1. Svako ima obaveze prema zajednici, koja jedina omogućava slobodan i pun razvoj njegove ličnosti.

2. U ostvarivanju svojih prava i sloboda, svako treba da bude podvrgnut samo onim ograničenjima koja su određena zakonom, isključivo u svrhu osiguranja dužnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih i zadovoljenja pravednih postulata morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu.

Ukratko, ova tri člana ocrtavaju tenziju između individualnih sloboda i potrebu za uravnoteživanjem prava pojedinaca putem okvira koji te slobode istovremeno ograničava i štiti.

Učenici koji ovo mogu objasniti, naučili su mnogo „o” demokratiji i ljudskim pravima; to je kognitivna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

1.2 Participatorna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje „za” demokratiju i ljudska prava

Da bi aktivno učestvovali u demokratiji, učenici moraju naučiti kako da ostvare svoja prava i slobode – na primjer, pravo na slobodan pristup informacijama i na slobodno mišljenje, stavove i slobodu govora. Trebalo bi takođe da imaju i aktivno iskustvo interakcije s drugima – kao što je promovisanje vlastitih interesa, postizanje kompromisa pregovaranjem, te saglasnost oko definisanja pojma „opšteg blagostanja” (Deklaracija, član 29.). Trebalo bi da su sposobni da djeluju unutar okvira pravila i prihvataju ograničenja koja im ona postavljaju. Trebalo bi da izgrade stav odgovornosti za blagostanje drugih i zajednice u cjelini.

Ukratko, trebalo bi ne samo da razumiju implikacije i veze između tri prethodno navedena člana o ljudskim pravima, već i da uvažavaju njihove osnovne vrijednosti i u skladu s njima da djeluju. Pritom, pomoću demokratskih procesa odlučivanja koji ne rezultiraju kršenjem ljudskih prava, moraju biti sposobni da usklade svoje interese s interesima drugih i zajednice u cjelini.

Učenici koji su prošli kroz ovakav proces osposobljavanja, naučili su kako da učestvuju u demokratiji. To je dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava zasnovana na aktivnom djelovanju – učenje „za” demokratiju i ljudska prava, odnosno, s ciljem promovisanja i zaštite demokratije, vladavine prava i ljudskih prava.

1.3 Kulturna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje „kroz” demokratiju i ljudska prava

Znanje i vještine mogu osposobiti pojedinca za učestvovanje u demokratiji u tehničkom smislu, ali ne čine od njega demokratu. U rukama rasista, na primjer, takva se vrsta stručnosti može zloupotrijebiti kao oružje protiv zajednice utemeljene na demokratiji i ljudskim pravima. Znanje i vještine koje se ne zasnivaju na vrijednostima ljudskih prava za demokratiju su u doslovnom smislu bezvrijedne.

Iz tog razloga obrazovanje za demokratiju i ljudska prava uključuje i kulturnu dimenziju. Kultura nastave i učenja mora odražavati poruku obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Tokom procesa sticanja znanja putem prenosa sadržaja (slušanje predavanja, čitanje) i sposobnosti putem osposobljavanja (demonstracija, praksa i obučavanje), učenici kroz vlastito iskustvo razvijaju vrijednosti i stavove.

Uzmimo jedan primjer. Mladi ljudi grade samopouzdanje uz podršku i podsticaj svojih roditelja i nastavnika. Jedino od učenika koji su iskusili i uživali puno poštovanje u tretmanu svojih nastavnika možemo očekivati da se na isti način ponašaju prema svojim vršnjacima. Vrijednosti ljudskih prava se stiču kroz proces socijalizacije u školama – podučavanje „kroz”, ili u duhu demokratije i ljudskih prava.

Vrijednosti ljudskih prava definisali su Ujedinjene Nacije Savjet Evrope i druge organizacije i obuhvataju načela jednakosti i nediskriminacije; participacije i inkluzije; i odgovornosti.

Dok se učenje „o” demokratiji i ljudskim pravima može provoditi u okviru posebnih predmeta (kao na primjer društvenih nauka, istorije, građanskog vaspitanja i obrazovanja), kulturna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, učenje “kroz” demokratiju i ljudska prava, predstavlja izazov za cijelu školu – ljudska prava i demokratija postaju pedagoška smjernica školske zajednice i prizma kroz koju se procjenjuju svi elementi upravljanja školama.